

10 เรื่อง
รู้เขา

ก่อนเข้า
ชุมชน

กวินทร์ เสถียร

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร
Naresuan University Publishing House
www.nupress.grad.nu.ac.th

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

กวีนิพนธ์ เล่มที่ ๑

10 เรื่องรู้เขาก่อนเข้าชุมชน-- พิชญโลก : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนครสวรรค์, 2562.
185 หน้า.

1. การศึกษา. 2. การพัฒนาชุมชนเมือง I. ชื่อเรื่อง.

307.76

ISBN 978-616-426-130-3

ISBN (e-book) 978-616-426-131-0

สพน. 55

ราคา 280 บาท

พิมพ์ครั้งที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2562 จำนวนพิมพ์ 300 เล่ม

สงวนลิขสิทธิ์ ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 โดยสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนครสวรรค์ ห้ามการลอกเลียนไม่ว่าส่วนใดส่วนหนึ่งของหนังสือเล่มนี้ ไม่ว่าในรูปแบบใด ๆ นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนครสวรรค์ เท่านั้น

ผู้จัดพิมพ์ สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

มีวางจำหน่ายที่ 1. ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สาขา ศาลาพระแก้ว กรุงเทพฯ โทร. 0-2218-7000-3

สยามสแควร์ อาคารวิทยุทิศ กรุงเทพฯ โทร. 0-2218-9881, 0-2255-4433

มหาวิทยาลัยนครสวรรค์ จังหวัดพิจญโลก โทร. 0-5526-0162-5

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี จังหวัดนครราชสีมา โทร. 044-216131-2

มหาวิทยาลัยบูรพา จังหวัดชลบุรี โทร. 0-3839-4855-9

โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า (ร.ร.จปร.) จังหวัดนครนายก โทร. 037-393-023, 037-393-036

จักรีสจามจุรี กรุงเทพฯ โทร. 0-2160-5301

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าฯ โทร. 0-5446-6799, 0-5446-6800

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าฯ โทร. 044-922662-3

สาขาย่อยคณะเศรษฐศาสตร์ฯ โทร. 0-2218-3979

สาขาทั้งหมด โทร. 02-374-1378

2. ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ อาคารวิทยบริการ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 50 ถนนงามวงศ์วาน
แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900 โทร. 0-2579-0113

3. ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อาคารอนนประสงค์ ชั้น 1 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถนนพระจันทร์
แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200 โทร. 0-2613-3899, 0-2623-6493

สาขา ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ โทร. 0-5394-4990-1

ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จังหวัดสงขลา โทร. 0-7428-2980, 0-74282981

ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา จังหวัดยะลา โทร. 0-7329-9980

กองบรรณาธิการ กองบรรณาธิการจัดทำเอกสารสิ่งพิมพ์ทางวิชาการของสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

ออกแบบปก สัญญา จันทา

รูปเล่ม สัญญา จันทา

พิมพ์ที่ รัดนสุวรรณการพิมพ์ 3 30-31 ถนนพญาสิทธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิจญโลก 65000 โทร. 0-5525-8101

สำนักพิมพ์นี้เป็นสมาชิกสมาคมนักจัดพิมพ์
และผู้จำหน่ายหนังสือแห่งประเทศไทย
<http://www.thaibooksociety.com>

กรณีต้องการสั่งซื้อหนังสือปริมาณมาก หรือเข้าชั้นเรียนติดต่อได้ที่
ฝ่ายจัดจำหน่ายสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

พิมพ์บน
กระดาษคุณภาพ เพื่อมุ่งงานคุณภาพ
กระดาษต้นฉบับจากสวีเดน

☎ nuph@nu.ac.th

☎ 0 5596 8833-8836

📍 สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

📧 nu_publishing

คำนิยม

การพัฒนาประเทศตามนโยบายของรัฐบาลยุคปัจจุบัน ซึ่งเกี่ยวข้องกับมิติของการเปลี่ยนแปลงหลายด้าน จนทำให้วิถีชีวิตต้องเปลี่ยนแปลงไปจนแทบจะตามไม่ทันนั้น ประเด็นสำคัญของการพัฒนาก็คือ การลงพื้นที่เพื่อสังเกตและการสืบค้นหาความจริงในรายละเอียด กระบวนการทำงานของนักสังคมวิทยา และนักมานุษยวิทยา จึงเป็นหลักสำคัญที่ต้องนำมาศึกษาทบทวนปฏิบัติให้จริงจังกันอีกครั้ง ถึงแม้จะเป็นสังคมปัจจุบันของโลกยุคดิจิทัลก็ตาม

หนังสือเล่มนี้ของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กวินธร เสถียร ได้นำเสนอการเตรียมความรู้ก่อนลงพื้นที่เพื่อศึกษาเก็บข้อมูลในระดับแรกสุดคือ ระดับชุมชน 10 ประเด็นด้วยกัน ในแต่ละประเด็นเป็นการนำเสนอบริบทที่สำคัญของชุมชนในภาพกว้าง สิ่งที่ได้จากการอ่านหนังสือเล่มนี้ นอกเหนือจากองค์ความรู้ทั้ง 10 เรื่องที่จะต้องเตรียมตัวในรายละเอียดแล้ว คำสำคัญในแต่ละประเด็น โดยเฉพาะคำย่อที่ต้องรู้ความหมาย ก็มีการอธิบายไว้ครบครัน นับได้ว่าเป็นหนังสือที่มีประโยชน์และคุ้มค่าสำหรับการศึกษาย่างยิ่ง ขอแสดงความชื่นชมต่อ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กวินธร เสถียร มา ณ ที่นี้

M-W

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.กาญจนา เวงรัมย์
อธิการบดีมหาวิทยาลัยนครสวรรค์

คำนำ

ราวปี 2546 ผู้เขียนมีส่วนร่วมเป็นผู้ช่วยนักวิจัย เก็บข้อมูลชุมชนผ่านแบบสอบถามระบบเกษตรกรรมรายครัวเรือน ในโครงการจัดเก็บข้อมูลระบบสารสนเทศเพื่อจัดทำฐานข้อมูลตำบลนาร่องและตำบลหลัก (พื้นที่ภาคเหนือตอนล่างภาคกลางตอนบน)

ขณะซักถามข้อมูลการเพาะปลูกพืช มักพบปัญหาว่าเกษตรกรหรือตัวแทนครัวเรือนผู้ตอบบางราย จะบอกชื่อพันธุ์ข้าวอย่างกว้างๆ เช่น พิษณุโลก, สุพรรณบุรี กข ฯลฯ ส่วนเลขหลังชื่อ กข1, 2, 3 นั้นไม่ระบุทราบแน่ชัด เกษตรกรบางรายชวนคุยต่อไปอีกคือ “ข้าวหนัก-ข้าวเบา-วันสั้น-วันยาว” และด้วยพื้นฐานด้านเกษตรฯ เพียงน้อยนิด จึงได้แต่เพียงฟังเพลินไปกับสาระของข้าว แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ การเก็บแบบสอบถามแต่ละชุดจึงเนิ่นนานเกินเวลาที่กำหนด

10 ปีต่อมา เมื่อเปลี่ยนสภาพจากผู้ช่วยไปเป็นนักวิจัย ผู้เขียนยังคงลงพื้นที่เก็บข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่ครั้งนี้พบปัญหาที่ต่างไปในเรื่อง “ปฏิทินชุมชน” เช่น ขณะซักถามปราชญ์ชาวบ้านว่า “งานประเพณีสำคัญของคนถิ่นนี้มีขึ้นเดือนไหน” ซึ่งเมื่อไหร่ที่คำตอบระบุเป็นเลขเดือน ผู้เขียนจะนึกเป็นเดือนสากล ซึ่งอันที่จริงผู้เฒ่าผู้แก่นั้นหมายความว่าถึงเดือนตาม “ปฏิทินจันทรคติ”

มองในแง่บวก นี่คือโอกาสของการเรียนรู้ สร้างปฏิสัมพันธ์ และฝึกทักษะการสื่อสาร มากกว่าพุ่งเป้าไปเก็บข้อมูลอย่างฉาบฉวย และรีบเร่งออกจากพื้นที่เมื่อได้มาแล้วซึ่งสิ่งที่ตนต้องการ แต่ถ้ามองในแง่ลบ นี่คือ “ความไม่รู้” และ “การเพิกเฉย” ไม่ชวนขยายที่จะรู้ล่วงหน้าว่าข้อมูลใดบ้างจำเป็นต้องรู้ก่อนเข้าสู่พื้นที่ เพื่อประหยัดเวลา เพื่อให้การเสวนาเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ด้วยการ “รู้เขารู้เรา” และเพื่อแสดงว่าเราเป็น “นักวิจัย” ที่พร้อมและทำการบ้านมาดีก่อนลงพื้นที่ศึกษาชุมชน

ด้วยเป็นกิจกรรมหรือแบบฝึกหัดซึ่งต้องทำที่บ้าน การมุ่งหวังไปเก็บเกี่ยวเรียนรู้ในภาคสนามก็อาจทำได้ไม่เต็มที่ สำหรับผู้ที่ศึกษาชุมชน ไม่ว่าจะจะเป็นนิสิต

หรือนักวิจัยที่มีสถานภาพแบบคนนอก (etic) เพราะต่างมาแล้วก็ไป ต้องเก็บข้อมูลเพื่อประกอบรายงาน หรือค้นคว้าวิทยานิพนธ์ ย่อมจำกัดด้วยเงื่อนไขของเวลาและงบประมาณ ดังนั้น “การบ้าน” ที่จะต้องทำก่อนลงพื้นที่ศึกษาชุมชนจึงเป็นเรื่องจำเป็น สิ่งเหล่านี้เรียกในระเบียบวิธีวิจัยว่า “การทบทวนวรรณกรรม” (literature review) เพื่อค้นคว้าหาความรู้จากแหล่งต่างๆ นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เปรียบเสมือนไฟฉายส่องสว่างเห็นแนวทางการศึกษาที่เหมาะสมในพื้นที่วิจัยของตน

การบ้านสำหรับนักวิจัยในหนังสือเล่มนี้ เขียนขึ้นจากประสบการณ์ที่ผู้เขียนเกี่ยวข้องกับโครงการวิจัยด้านสิ่งแวดล้อม เกษตร สังคมและวัฒนธรรม ทั้งในฐานะผู้ช่วยนักวิจัย นักวิจัย และหัวหน้าโครงการที่เผ่าสังเกตนิสิตตนเอง เก็บข้อมูลภายใต้สภาพปัญหาเดียวกับที่ผู้เขียนเป็นมาก่อน รวบรวมเป็นเนื้อหา 10 เรื่องควรรู้ก่อนเข้าสู่ชุมชน

รายละเอียดทั้ง 10 เรื่อง ไม่ได้วางธงเนื้อหาเข้มข้นเท่าตำราชั้นสูง แต่มุ่งหวังให้เป็นหนังสือที่ปูพื้นความเข้าใจเบื้องต้นของผู้อ่าน ก่อนขยับไปค้นคว้าหาตำราเฉพาะเรื่องเพิ่มเติมภายหลัง หนังสือเล่มนี้ใช้ประโยชน์ได้ทั้งนิสิตระดับปริญญาตรี-เอก ที่ต้องทำวิทยานิพนธ์ หรือการศึกษาอิสระ หรือรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) การวิจัยเชิงคุณภาพ การทบทวนวรรณกรรมและการสร้างกรอบแนวคิดการวิจัย เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูล กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา รวมถึงนักวิจัย นักพัฒนาหรือผู้ที่จำเป็นต้องเข้าศึกษาหรือทำวิจัยชุมชน ทั้งนี้ เนื้อหาภายในหนังสืออาจมีความแตกต่างในด้านสเกลเนื้อหา เช่น กชช.2ค, จปฐ., กูเกิลแมพ จะมีรายละเอียดข้อมูลไม่ลึกเท่าประเพณี 12 เดือน ทรัพยากรป่าไม้ และภัยธรรมชาติ ซึ่งไม่อาจเกลี่ยเนื้อหาให้สมดุลกันได้ แต่สิ่งสำคัญที่ผู้เขียนกำหนดไว้คือ ต้องไม่ยากเกินความเข้าใจ โดยลดทอนศัพท์ทางวิชาการ หรือใช้เชิงอรรถโยงเสริมความเข้าใจ

ผู้เขียนขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงต่อ ศ.(พิเศษ) ดร.กาญจนา เวงรัมย์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยนครสวรรค์ ที่กรุณาเขียนคำนิยม ผศ.ดร.วิภา หอมหวล, รศ.ดร.พัชรินทร์ สิริสุนทร, รศ.ดร.ชฎา ฌรงค์ฤทธิ, รศ.ดร.เดช วัฒนชัยยิ่งเจริญ

และ ผศ.ดร.ดลเดช ตั้งตระการพงษ์ ผู้เป็นทั้งอาจารย์ หัวหน้าโครงการวิจัย
ที่ให้คำแนะนำ และมอบโอกาสแก่ผู้เขียนเข้าสู่สนามการวิจัยชุมชน

ขอขอบคุณ คุณจรัญ กันมา เจ้าหน้าที่สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัย
นเรศวร ผู้นำส่งทรัพย์สินที่ผู้เขียนประมวลมาใช้ ดร.ศักดิ์ดา หอมหวล และ
คุณจิราพร เพ็งลำ ผู้เป็นกัลยาณมิตรทางปัญญาและยังช่วยตรวจทานต้นฉบับ

หากผู้อ่านมีข้อเสนอแนะประการใด เพื่อปรับปรุงเนื้อหาให้สมบูรณ์ขึ้น
ยังประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษาชุมชน สามารถให้ข้อมูลได้ที่ gwyntorns@nu.ac.th
และหากคุณูปการของหนังสือเล่มนี้จะพึงมี ก็ขอยังประโยชน์นี้แด่ “บุพการี”
ทั้งสองท่าน

กวินธร เสถียร

สารบัญ

บทนำ	ก่อนเข้าชุมชน	1
บทที่ 1	กชช.2ค	15
บทที่ 2	ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.)	23
บทที่ 3	กลุ่มชาติพันธุ์	33
บทที่ 4	พันธุ์ข้าว	51
บทที่ 5	ประเพณี 12 เดือน	65
บทที่ 6	ทรัพยากรป่าไม้	79
บทที่ 7	ภัยธรรมชาติ	91
บทที่ 8	ภูเกิลแมพ แผนที่ชุมชน	109
บทที่ 9	แผนพัฒนาท้องถิ่น	119
บทที่ 10	เครือข่ายทางสังคม	127
บรรณานุกรม		137
ดัชนีคำ		166

10 เรื่องรู้เขาก่อนเข้าชุมชน

ก่อนเข้าชุมชน

กวีณธ เสถียร

บทนำ • ก่อนเข้าชุมชน

ราวเดือนตุลาคม 2560 ภายหลัง “แบม” ออกมาเปิดโปงกรณี มีเจ้าหน้าที่รัฐ ปลอมแปลงเอกสารทุจริตเงินสงเคราะห์ (คนจน คนยากไร้ ผู้ติดเชื้อ HIV) กว่า 2,000 ราย เป็นเงินเกือบ 7 ล้านบาท กระทั่งนำไปสู่การขยายผลของ ป.ป.ท.¹ ตรวจสอบต่อไปอีก 20 แห่งในหลายจังหวัดที่สื่อแหวททุจริต (ผู้จัดการออนไลน์, 2561ก; สหุกดอทคอม, 2561)

เมื่อข่าวแพร่สะพัดผ่านสื่อ และถูกแชร์บนโลกโซเชียล จากเยาวชน คนธรรมดา ก็กลายเป็นเน็ตไอดอลในช่วงข้ามคืน (มติชนออนไลน์, 2561) แบม หรือ ปณิดา ยศปัญญา เป็นนิสิตชั้นปีที่ 4 สาขาวิชาพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม รู้เห็นเรื่องนี้เมื่อครั้งเข้าฝึกงานที่ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง จังหวัดขอนแก่น การสอบสวนของ ป.ป.ท. ยังกำเนินต่อ ส่วนแบมก็เช่นกัน เพราะเธอยังต้องศึกษาต่อในรายวิชาภาคินพนธ์ ซึ่งอาจจำเป็นต้องเข้าชุมชน เพื่อเก็บข้อมูล และเพื่อความปลอดภัยของแบมต่อการถูกคุกคามจึงต้องเปลี่ยน พื้นที่วิจัยจากจังหวัดขอนแก่นมาที่จังหวัดมหาสารคาม (ข่าวสด, 2561ก)

ไม่เฉพาะแต่แบมเท่านั้น นิสิตระดับปริญญาตรี ในหลายมหาวิทยาลัย ไม่ว่าจะ เป็นกลุ่มสาขาวิชาใด จะต้องผ่านการจัดทำภาคินพนธ์ ปริญญาธิพนธ์ หรือวิทยานิพนธ์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในหลักสูตรระดับอุดมศึกษา อาจเรียกต่างไป แล้วแต่มหาวิทยาลัยกำหนด แต่ความหมายที่เข้าใจทั่วไปคือ การศึกษาค้นคว้า ด้วยตนเอง (independent study: IS) ซึ่งอาจลงหรือไม่ลงพื้นที่ชุมชนก็ขึ้นกับหัวข้อ การวิจัยนั้นๆ แต่โดยทั่วไปนิสิตกลุ่มวิทยาศาสตร์สุขภาพ² และมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์³ อาจเกี่ยวข้องกับการลงพื้นที่ศึกษาวิจัยชุมชน เพื่อหาคำตอบ ต่อประเด็นคำถามการวิจัยที่ตั้งไว้

¹ คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตจากภาครัฐ

² อาทิ สาธารณสุขศาสตร์

³ อาทิ รัฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ พัฒนาลังคม พัฒนาชุมชน สังคมสงเคราะห์

10 เรื่องรู้เขาก่อนเข้าชุมชน

กชช.2ค

กวีณธ เสถียร

กชช.2ค อ่านว่า กอ-ชอ-ชอ-สอง-คอ ไม่ใช่คำย่อ แตกต่างอย่างชัดเจนกับ “จปฐ.” ที่ย่อมาจาก “ความจำเป็นพื้นฐาน” ส่วน กชช. เป็นหนึ่งในรหัสชุดข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน พัฒนาขึ้นโดย โสสิต บั่นเปี่ยมรัชฎ์ และฉัตร นรภูมิพิทักษ์ ได้ริเริ่มจัดทำข้อมูลพื้นฐานต่างๆ ขึ้น โดยนำคำว่า กชช. มาจาก “คณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ” ซึ่งก่อนหน้านี้ยังมีชุดรหัส กชช.2ก (ข้อมูลพื้นฐานระดับจังหวัด) และ กชช.2ข (ข้อมูลพื้นฐานระดับอำเภอ) แต่ได้ยกเลิกการจัดเก็บในภายหลัง (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2559)

การจัดเก็บข้อมูล กชช.2ค เริ่มในปี 2525 โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) มอบให้กรมการพัฒนาชุมชน (พช.) เป็นผู้จัดเก็บใน 38 จังหวัด 12,586 หมู่บ้าน ปี 2529 จึงจัดเก็บทั่วประเทศ และปี 2530 จัดเก็บร่วมกับข้อมูล จปฐ. เป็นประจำทุก 2 ปี ตั้งแต่ปี 2533 ต่อมาปี 2536 คณะรัฐมนตรีกำหนดให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบทนำข้อมูล กชช.2ค และ จปฐ. ไปใช้กำหนดนโยบาย วางแผน รวมถึงอนุมัติและติดตามโครงการพัฒนาชนบท ปี 2559 มีการปรับปรุงแบบสอบถามที่เป็นเครื่องชี้วัดข้อมูล ดังนั้น ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (ปี 2560–2564) จึงมีตัวชี้วัดที่ต้องจัดเก็บ 7 ด้าน 33 ตัวชี้วัด ซึ่งจะนำไปสู่การจัดระดับความรุนแรงของปัญหา ระดับการพัฒนาหมู่บ้าน และพื้นที่เป้าหมายที่ควรได้รับการพัฒนาเป็นพิเศษ

ข้อมูล กชช.2ค จะแสดงสภาพทั่วไปและปัญหาของหมู่บ้าน ชุดข้อมูลที่จัดเก็บโดยแบบสอบถาม มีดังนี้

ด้านที่ 1 โครงสร้างพื้นฐาน มี 7 ตัวชี้วัด คือ ถนน น้ำดื่ม น้ำใช้ น้ำเพื่อการเกษตร ไฟฟ้า การมีที่ดินทำกิน และการติดต่อสื่อสาร

ด้านที่ 2 โครงสร้างพื้นฐาน มี 7 ตัวชี้วัด คือ การมีงานทำ การทำงานในสถานประกอบการ ผลผลิตจากการทำนา ผลผลิตจากการทำไร่ ผลผลิตจากการทำเกษตรอื่นๆ อุตสาหกรรมในครัวเรือน และการได้รับประโยชน์จากการมีสถานที่ท่องเที่ยว

10 เรื่องรู้เขาก่อนเข้าชุมชน

**ความจำเป็นพื้นฐาน
(จปฐ.)**

กวีณธ เสถียร

02 • ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.)

สมาชิกเว็บไซต์ Pantip โปสต์ตั้งกระทู้สงสัยว่า “ทำไมปัจจัย 4 ถึงต้องเป็น อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค” แล้วน้ำกับอากาศ หากขาดก็มีชีวิตอยู่ไม่ได้ แล้วปัจจัยอื่นจะมีความหมายอย่างไร (สมาชิกหมายเลข 1448509, 2558) มีผู้เสนอความคิดเห็นว่า น้ำกับออกซิเจน ธรรมชาตินั้นรังสรรค์ให้จนมีใช้ได้ไม่จำกัด บ้างก็เสนอเกินเลยไปถึงปัจจัยที่ 5 อินเทอร์เน็ต ไวไฟ (wi-fi) โมบาย (mobile) และแบตเตอรี่ ซึ่งเป็นของล้ำคัมในยุคไทยแลนด์ 4.0

ในมุมมองทางจิตวิทยา Maslow (1970) เสนอว่า ปัจจัย 4 ถือเป็นลำดับขั้นขั้นแรกของความจำเป็นขั้นพื้นฐานทางกายภาพ (physiological) ที่มนุษย์ต้องการ ส่วนมุมมองทางเศรษฐศาสตร์ (economic needs) ก็ไม่ได้แตกต่างกันนัก เพราะความจำเป็นพื้นฐานมีไว้เพื่อให้อยู่ได้ตามสมควร แต่ในทางสังคมนิยม ได้ถูกขยายความกว้างไกลไปกว่านั้น

แนวทางความจำเป็นพื้นฐาน (basic needs approach) ถูกเสนอในที่ประชุม ILO's World Employment Conference เมื่อปี 1976 โดยมุ่งให้เกิดความเสมอภาคในการกระจายบริการพื้นฐานไปยังประชาชนในท้องที่ห่างไกลที่ยังไม่บรรลุมาตรฐานความเป็นอยู่ขั้นต่ำ องค์ประกอบสำคัญของความจำเป็นพื้นฐานได้แก่ 1) ความต้องการขั้นต่ำของการบริโภค (consumption) 2) บริการจากภาครัฐ เช่น การคมนาคม การศึกษา การสาธารณสุข 3) สิทธิมนุษยชน และความเชื่อมั่นว่าประชาชนสามารถช่วยตนเองได้ (ดิเรก ฤกษ์หรั่ง, 2529, น. 193-194)

เป้าหมายแนวทางความจำเป็นพื้นฐาน มุ่งเน้นกระจายความเป็นธรรมด้านสังคมมากกว่าจัดความยากจน ดังนั้น กลุ่มเป้าหมายจึงมีทั้ง “คนจน” และ “คนมี” แต่เมื่อคนยากจนยังช่วยเหลือตนเองไม่ได้ จึงต้องเข้าร่วมกิจกรรม โครงการต่างๆ ซึ่งแนวทางที่วางไว้คือ ต้องสอดคล้องกับการพัฒนาโดยเน้นพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ แต่ปัญหาการบริหารงานพัฒนาที่ไม่เคยล้าสมัย คือ 1) ประชาชนมีส่วนร่วมน้อย 2) การจัดสรรทรัพยากรไม่เป็นธรรม และ 3) หน่วยงานต่างๆ ไม่ได้ประสานงานกัน เพื่อจัดการปัญหาเหล่านี้ จึงต้องมีข้อมูลซึ่งเป็นเครื่องชี้วัดความจำเป็นพื้นฐานสำหรับงานพัฒนา

10 เรื่องรู้เขาก่อนเข้าชุมชน

กลุ่มชาติพันธุ์

กวีนธ เสถียร

ยังไม่วันที่ “นั่น” จะคิดว่าแฮมป์รายการประกวดร้องเพลงเวทีไม้คองค้ำ ช่อง Workpoint เด็กหนุ่มวัย 18 จากแดนไกลก็โดน ตรามาโถมใส่เมื่อรายการไลฟ์สดบน Facebook กระทั่งมีคอมเมนต์ว่า “พูดไม่ชัด หรือปลอม บัตรประชาชนมาสมัคร” แต่เพจดัง Drama-addict ชัดกลับผู้วิจารณ์ว่า เด็กหนุ่มนั้นก็เป็นคนไทยเหมือนกัน (กระทู้ตอบคอม, 2561)

“นั่น” หรือ อนันต์ อาศัยไพรพนา ผู้หลงรักในเสียงเพลง ทั้งมีเสียงเสน่ห์หวานปนเศร้า เขาเป็นเด็กหนุ่มชาวปกากะญอ กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงจากจังหวัดตาก ผู้สู้ฝ่าฟันลบคำสบประมาทของชาวเน็ต (บางคน) ก่อนหน้าทีกันตว่าไม่ได้เป็นคนไทยจริงๆ กระทั่งชนะใจคนดูคนฟัง ด้วยการคว้าแชมป์รายการไม้คองค้ำ ครั้งที่ 6 ด้วยคะแนนโหวตสูงสุด นี่เป็นตัวอย่างปัญหาด้านทัศนคติ หรืออาจเป็นมายาคติ (myth) ที่ผลักดันให้นั่นกลายเป็นคนชายขอบ²¹ (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2550) เป็นคนกลุ่มน้อยในสังคมอาจด้วยข้อแตกต่างด้านเชื้อชาติ ภาษา จนมองว่าเขาไม่ใช่กลุ่มชาติพันธุ์ไทย ด้วยยึดติดเอกลักษณ์วัฒนธรรมของชาติ มองพื้นฐานความบริสุทธิ์คือความเป็นไทย ไม่ยอมรับพหุสังคม²² (มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์, 2559) หรือความหลากหลายของชนเชื้อชาติอื่น ทั้งที่แท้จริงแล้วชนในสยามนั้นต่างหลากหลายเผ่าหลายพันธุ์ (องศ์ บรรจุน, 2553)

ความเข้าใจที่ว่า สยามนั้นหลากหลายพันธุ์ เพิ่งจะเกิดขึ้นเมื่อครั้งหนึ่งที่สังคมไทยเกิดความขัดแย้งทางความคิด ทำให้ปัญญาชนและนักศึกษากลุ่มหนึ่ง ซึ่งรัฐเรียกว่า “ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ (ผกค.)” หนีออกจาก

²¹ คนชายขอบ (marginal people) คือ คนที่อยู่ห่างไกลจากสังคม มักหมายถึงผู้ที่ไม่ได้รับการดูแล ไม่ได้รับบริการหรือความคุ้มครองจากรัฐ ต้องดูแลตนเอง และมีวัฒนธรรมของตนเอง ที่อาจแตกต่างจากวัฒนธรรมของคนที่อยู่ในเมือง

²² ศัพท์วิชาการเรียกว่า พหุสังคม หรือ สังคมพหุลักษณะ (plural society) หมายถึง กลุ่มสังคมที่แยกออกเป็นกลุ่มภาษา กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มศาสนา หรือเชื้อชาติต่างๆ และกลุ่มชุมชน หรือสังคมหลากหลายวัฒนธรรม (multicultural society) นำมาใช้กับรัฐที่มีความแตกต่างหลากหลายอาทิ ในสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีกลุ่มคนหลากหลายเชื้อชาติ

10 เรื่องรู้เขาก่อนเข้าชุมชน

พันธุ์ข้าว

กวีณธ เสถียร

ลำนํ้าเสียงแคนขับขาน ประกอบร่วม intro กับภาพพื้นดิน ผืนหญ้า ท้องนาของจังหวัดนครนายก (ประชาชาติธุรกิจ, 2561) และสีหน้าของหญิงสาว ที่มุ่งมั่น แม้ท่วงทำนองเพลงไม่ใช่แบบฉบับของ “แม่ก๋วยเตี๋ยว อุไรพร” แห่งคณะเสียงอีสาน แต่เสียงเอื้อนเคล้าคลอรอบท่อนนำในจังหวะดนตรี pop rock ก็เร้าเร่แรงอารมณ์ผู้ฟังได้เป็นอย่างดี

“...เกี่ยวเถอะนะแม่เกี่ยว (ไอ้อือไอ) เกี่ยวเถอะนะแม่เกี่ยว
น้ำตาจะรินหลังไหล แต่ใจไม่เคยคุดเคี้ยว
เกี่ยวเถอะนะแม่เกี่ยว แม้ใครไม่เกี่ยว แต่ฉันจะเกี่ยว
ปล่อยใจให้เดินย่ำเท้า ออกไปจุดไฟขึ้นมาอีกครั้ง (ไอ้อือไอ้อือไอ้อือ)...”

อันที่จริงคำร้อง เกี่ยวเถอะนะแม่เกี่ยว เป็นส่วนหนึ่งในเพลง “ข้าวเกี่ยวข้าว” แต่งคำร้องโดย เอิบ ประไพเพลงผสม ทำนองโดย เอื้อ สุนทรสนาน รวบรวมปี 2482-2488 (คีตา พญาไท, 2555; ไพบุลย์ สํารามภูติ, 2548) และปาล์มมี (2561) หรืออีฟ ปานเจริญ นักร้องลูกครึ่งไทย (เลือดอีสาน)-เบลเยียม นำมาผสมร่วมในเพลง “แม่เกี่ยว” เผยแพร่ลง YouTube³² เมื่อ 23 มกราคม 2561 ปาล์มมีเล่าว่า ได้แรงบันดาลใจจากครั้งหนึ่งที่เห็นรถเกี่ยวข้าว และรับรู้ความทุกข์ยากของชาวนา ด้วยข้าวกล้าให้ผลผลิตได้ไม่ดี ฟ้าฝนแล้งแห้ง ข้าวโดนกดราคา และอีกสารพัดปัญหาตามมาด้วยหนี้สิน ชาวบ้านนาจึงต้องดิ้นรนออกไปเป็นสาวจ้างในเมืองกรุง กิริยาอาการที่แม่ต้อง “เกี่ยว” จึงหมายถึง การเกี่ยวควัวหาโอกาสในสังคมเมือง เพื่อเลี้ยงปากท้อง หวังให้คุณภาพชีวิตของตนและคนข้างหลังดีขึ้น แต่หากสังเกตภาพทุ่งนาซึ่งทอดยาวกว้างออกไป ตั้งรวงชูข้อสีทอง การลงแขก การนวด การฟัด และวิถีชีวิตชาวนาไร่ กลับสะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์ของ “ข้าว” ธัญพืชอาหารที่เป็นรากของประเพณี พิธีกรรม และวัฒนธรรมอื่นๆ ในสังคมไทย (เอี่ยม ทองดี, 2551, น. 22)

³² <https://youtu.be/3Ju0fo1k6xQ>

10 เรื่องรู้เขาก่อนเข้าชุมชน

ประเภทที่ 12 เดือน

กวีณธ เสถียร

“ฮีบ ฮีบ ฮีบ..
ย่างเข้าเดือนหก ฝนก็ตก พราๆ
กบมันก็ร้อง งามง่า
ระงมไปทั่วท้องนา
ฝนตกที่ไร คิดถึงขวัญใจของข้า
แม่ดอกโสนบ้านนา
น้องเคยเรียกข้า พ่อดอกสะเดา...”

ลักษณะภูมิอากาศของไทย เมื่อผ่านพ้นช่วง “คิมหันต์” ก็ถึงเวลาเข้าสู่ “วิสันตฤดู”⁴² (ชลธิชา สุตमुख, 2539) อันหมายถึง ฤดูฝน ราวกลางเดือน พฤษภาคม-กลางเดือนตุลาคม สภาพดินฟ้าอากาศสะท้อนผ่านเพลงลูกทุ่ง “ฝนเดือนหก” ได้เป็นอย่างดี ต้นฉบับเพลงนี้ รุ่งเพชร แหลมสิงห์ ร้องมาตั้งแต่ปี 2512 (สยามดารา, 2558) สำหรับคนฟังทั่วไป อาจตีความเรื่องราวไปตามเนื้อเพลง ที่สื่อถึงชายหนุ่มผู้รอคอยคนรักด้วยความคิดถึง แต่แล้วหญิงสาวก็จากไป น้ำตาที่รินตก ก็เหมือนน้ำฝนเมื่อเดือนหกนั่นเอง สำหรับชาวไร่ชาวนาความหมายของเนื้อเพลงลึกซึ้งกว่านั้น เพราะพวกเขาต่างรู้ว่า นี่คือช่วงเวลาของการกรกสิกรรม ปลูกพืชเตรียมดิน ดังสำนวนสุภาษิต “เดือนหกให้หว่านกล้า เดือนห้าให้แต่งไถ” เพื่อให้ข้าวกล้าโตทันกับที่ฟ้าจะหอบฝนลงมา ทว่า เดือนหกในที่นี่มิได้หมายถึง “มิถุนา” ตามอย่างปฏิทินสากล แต่คนโบราณสอนแนะให้นับวันขึ้นมา เดือนหกที่ว่าจึงกลายเป็น “พฤษภาคม” ตามที่ยึดถือกันมาในปฏิทินจันทรคติ และช่วงเวลานี้คือ “พิธีแรกนาขวัญ” กำหนดเป็นวัน “พีชมงคล” ซึ่งรัฐพิธีอันสำคัญนี้เป็นส่วนหนึ่งใน “ประเพณีหรือพิธี 12 เดือน”

⁴² คนไทยส่วนใหญ่เข้าใจผิดว่าเป็น วัสสันตฤดู แท้จริงแล้ว “วิสันต์” เป็นคำบาลีสันสกฤต หมายถึง ฤดูใบไม้ผลิ

10 เรื่องรู้เขาก่อนเข้าชุมชน

ทรัพยากร ป่าไม้

กวีณธ เสถียร

แรม 4 ค่ำ เดือน 3 ปีระกา เวลาไม่ปรากฏ หรือ 4 กุมภาพันธ์ 2561 ราวช่วงค่ำของคืนเดือนแรมไว้แสงจันทร์ พิกัดองศา 15.18647, 98.86852 หรือในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร บริเวณลำห้วยปะชี⁷⁶ (ผู้จัดการออนไลน์, 2561ค)

...เปรี้ยง เปรี้ยง เปรี้ยง พลับลั่นเสียงกระสุนสังหาร “*Panthera pardus delacouri*” หรือ “เสือดำทุ่งใหญ่น” ก็พุบล้มสลบตื่นลั่นเสียงหายใจ แม้เสือดำจะจากไป แต่เสียงก่นแข่งสาปต่อ “ผู้ลั่นไก” กลับยังคงดั่งเปรี้ยงและอาจไม่ลั่นเสียงไปจากแผ่นดิน

เสือดำทุ่งใหญ่ เป็นประชากรเสือดาวอินโดจีน (Indo-Chinese leopard) ในภูมิภาคอินโดจีน เคยอาศัยกระจายพันธุ์ทั่วไปแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปัจจุบันทั่วโลกเหลือเพียง 2,503 ตัว ที่เกาะสิงคโปร์นั้นสูญพันธุ์ไปแล้ว ส่วนลาวและเวียดนามคาดกันว่าน่าจะหมดไปเช่นกัน แต่ในประเทศไทยบริเวณผืนป่าตะวันตก⁷⁷ ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งยังคงพบเสือดาวหนาแน่น แต่มีรายงานว่าประชากรเสือดาวลดลง 38% ในช่วง 3 ปีที่ผ่านมา ราวปลายทศวรรษ 1990 นับเป็นภาวะเสี่ยงต่อการถูกคุกคามจนสูญพันธุ์ (Rostro-García, et al., 2016, pp. 296–297)

ข่าวการล่าฆ่าเสือดำ⁷⁸ (ผู้จัดการออนไลน์, 2561ง) สร้างความสูญเสียต่อระบบนิเวศในผืนป่า เพราะสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมชนิดนี้ คือ ผู้ล่าชั้นบนสุด (top carnivores) ของห่วงโซ่อาหาร แต่ในทางกลับกันได้สร้างความตระหนักรู้สู่ประชาชนต่อสภาพความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายทางชีวภาพ (biodiversity) จนกลายเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ขณะที่มนุษย์ก็พึ่งพาทรัพยากรป่าไม้ได้ทั้งทางตรงทางอ้อม

⁷⁶ ตำบลชะแล อำเภอบึงสามพัน จังหวัดกาญจนบุรี

⁷⁷ ผืนป่าตะวันตก (Western Forest Complex: WEFCON) อุทยานแห่งชาติเฉลิมรัตนโกสินทร์ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง อุทยานแห่งชาติเขาแหลม อุทยานแห่งชาติเขื่อนศรีนครินทร์ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร

⁷⁸ การจับกุมยั้งพบซากโก่งฟ้าหลังเทาและแก้ง

10 เรื่องรู้เขาก่อนเข้าชุมชน

ภัยธรรมชาติ

กวีนธ เสถียร

ประเทศญี่ปุ่น – เวลา 07.10 น. ของวันที่ 1 กันยายน... เกิดเหตุแผ่นดินไหวรุนแรงขนาด 7.3 แมกนิจูด ซึ่งเป็นความรุนแรงระดับสูงสุด มีศูนย์กลางความสั่นสะเทือนครอบคลุมพื้นที่ทั้ง 23 เขตของโตเกียว ทว่า เหตุแผ่นดินไหวดังกล่าวกลับไม่มีผู้เสียชีวิตแต่อย่างใด เพราะนี่เป็นเพียงเหตุการณ์จำลองเพื่อเตรียมการรับมือสาธารณภัย

วันที่ 1 กันยายน ของทุกปี รัฐบาลญี่ปุ่นจะจัดฝึกซ้อมประจำปีทั่วประเทศเพื่อรับมือภัยพิบัติทางธรรมชาติเรียกว่า “วันป้องกันภัยแห่งชาติ” (Japan’s National Disaster Prevention Day) ในปี 2017 ได้จำลองเหตุการณ์ โดยมี นายชินโซ อาเบะ นายกรัฐมนตรีเป็นผู้เปิดงาน และคณะรัฐมนตรีเข้าร่วมอย่างพร้อมเพรียง มีประชาชนเข้าร่วม 3,000 คน จาก 140 หน่วยงาน รวมถึงนักเรียนชั้นประถมกว่า 1,100 คน (Cabinet Public Relations Office, 2017) ก่อนหน้านั้น ในปี 2015 มีรายงานว่า ประชาชนทั่วประเทศสมัครใจเข้าร่วมฝึกซ้อมราว 1.6 ล้านคน นายอาเบะ กล่าวว่า รัฐบาลจะใช้ทรัพยากรทั้งหมดเพื่อปกป้องประชาชนจากภัยพิบัติทุกรูปแบบ (กรุงเทพธุรกิจ, 2558)

สภาพตามธรรมชาติของดินแดนอาทิตย์อุทัยทั้งประเทศ เผชิญกับภัยพิบัติทุกรูปแบบ เพราะอยู่บนแนววงแหวนแห่งไฟ⁸⁸ (the Pacific ring of fire) จึงเสี่ยงต่อการเกิดแผ่นดินไหว การปะทุของภูเขาไฟ และภัยอื่นจากใต้ผืน พายุฝน/พายุหิมะตกหนัก กระทั่งมหาพิบัติภัยสึนามิ (tsunami) ขณะที่ประเทศไทยไม่ได้อยู่ตามแนวที่ว่า แต่ครั้งหนึ่งในวันที่ 26 ธันวาคม 2547 คลื่นยักษ์สึนามิก็สาดซัด 6 จังหวัดตามชายฝั่งอันดามัน จนมีผู้เสียชีวิตกว่า 5,000 คน และ 3,000 คนสูญหาย กลายเป็นวันวิปโยคที่คนไทยและคนทั่วโลกต่างต้องจดจำ (ผู้จัดการออนไลน์, 2560)

ข้อมูลจากรายงานความเสี่ยงสาธารณภัยโลก (World Risk Report) ปี 2017⁸⁹ โดยองค์กร Bundnis Entwicklung Hilft (Bundnis Entwicklung Hilft, 2017, p. 41) ประเทศเยอรมนีรายงาน ว่า ประเทศไทยมีความเสี่ยงระดับปานกลางหรือลำดับที่ 91 ของโลก (ลำดับ 8 ในกลุ่มอาเซียน) มีค่าดัชนีความเสี่ยงเท่ากับ

⁸⁸ แนวรอยต่อของแผ่นเปลือกโลก

⁸⁹ ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ปี 2012–2016

10 เรื่องรู้เขาก่อนเข้าชุมชน

**กุเกิ้ลแมพ
แผนที่ชุมชน**

กวีณธ เสถียร

เว็บไซต์กูเกิลแมพ (Google Maps) เชื่อเชิญให้ผู้คนร่วมสำรวจโลกผ่านข้อความ “ปลดปล่อยวิญญาณนักสำรวจภายในตัวคุณ และเดินทางไปทั่วโลกโดยไม่ต้องออกจากบ้าน” นับแต่ดินแดนห่างไกลของผืนป่าอุทยานแห่งชาติกอมเบ (Gombe) มหาพีระมิดกิซา (Giza) กระจังสูงเสียดฟ้า ณ ภูเขาหิมาลัย¹⁰⁵ (Mount Himalayan) (Lieber, 2014; Abdalla, 2014; Fredinburg, 2013)

สื่อด้านเทคโนโลยีอย่าง Cnet รายงานว่า รถสำรวจของ Google เดินทางไปแล้วกว่า 5 ล้านไมล์ ใน 39 ประเทศ หรือราว 3,000 พื้นที่เขตเมือง (Farber, 2012) เพื่อถ่ายภาพลักษณะภูมิประเทศและพื้นที่เขตชุมชน หรือรู้จักกันในชื่อ “กูเกิลสตรีทวิว” (Google Street View) ส่วนในประเทศไทย ปลายเดือนกันยายน 2555 Google ร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเก็บข้อมูลสตรีทวิวทั่วประเทศภายใน 2-3 ปี (Kongchun, 2012) แต่ยังคงมีบางพื้นที่ที่ตรวจสอบไปซึ่งไม่ใช่ปัญหาจากการเดินทางแต่เป็นเพราะการขัดขวางจากประชาชนที่ไม่เข้าใจ

16.00 น. ของวันที่ 13 สิงหาคม 2556 ชาวบ้านกว่า 20 คน ล้อมรถติดกล้องบนหลังคาที่ถ่ายภาพรอบทิศทางของ Google ขณะสำรวจในตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ด้วยเกรงว่าจะเกี่ยวข้องกับการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น จึงเชิญตัวคนขับรถมาสาบานต่อหน้าพระประธานวัดบ้านดอนชัยก่อนให้ออกจากพื้นที่ไป (ประชาไทย, 2556) และได้เพียงภาพถ่ายทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1120 ขณะที่ห่างออกไป 18.9 กิโลเมตร บริเวณวัดไทยสุภาพ (ท่าม่าน) ตำบลเชียงม่วน อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา Google สามารถแสดงภาพตรอกซอกซอยต่างๆ ครอบคลุมเกือบทั่วทั้งชุมชน (Google, Inc, 2013) การเก็บข้อมูลสตรีทวิวแล้วนำมาแสดงผลบนเว็บไซต์ หรือแอป (Application: App) ในมือถือผ่าน “แผนที่” คือหนึ่งในเครื่องมือสำคัญก่อนลงพื้นที่ศึกษาชุมชน

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา การใช้งานแผนที่ดิจิทัล (digital map) บนโทรศัพท์มือถือ/ เว็บไซต์ ได้เปลี่ยนแปลงวิธีการที่เราระบุตำแหน่งนำทางวางแผนการเดินทาง หรือนำมาใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ อย่างแพร่หลาย อาทิ

¹⁰⁵ อุทยานแห่งชาติกอมเบ, ประเทศแทนซาเนีย, พีระมิดกิซา, ประเทศอียิปต์ และเทือกเขาหิมาลัย บริเวณเอเวอร์เรสต์ เบสแคมป์ ประเทศเนปาล

10 เรื่องรู้เขาก่อนเข้าชุมชน

**แผนพัฒนา
ท้องถิ่น**

กวีนธ เสถียร

“พอสองพันห้าร้อยสี่ ผู้ใหญ่ลี้ติกลงประชุม
ชาวบ้านต่างมาชุมนุม มาประชุมที่บ้านผู้ใหญ่ลี้
ต่อไปนี่ผู้ใหญ่ลี้จะขอกล่าว ถึงเรื่องราวที่ได้ประชุมมา
ทางการเขาสั่งมาว่า ให้ชาวนาเลี้ยงเปิดและสุกร...”

แว่วเสียงสำเนียงเพลง “ผู้ใหญ่ลี้” ยังคงก้องดังอยู่ถึงทุกวันนี้ คน GEN X ค้นเคยกันดีว่า นี่เป็นเพลงลูกทุ่งเสียดสีสังคม ร้องโดย คักดีศรี ศรีอักษร โด่งดังอย่างมากในยุค จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ส่วนคน GEN Y รู้จักเพลงนี้ เพราะถูกนำมาเรียบเรียงทำนองและขับร้องใหม่โดย นุภาพ สวันต์รัจจ์, หนู มิเตอร์ และไก่ พรรณนิภา (วิกิพีเดีย, 2559) ขณะที่คน GEN Z ซึ่งห่างไกลจากช่วงเกิด เพลงก็ยังร้องตามได้ เมื่อผู้คนในสื่อสังคมออนไลน์แห่แชร์คลิปการร้องที่ชัดบ้าง ไม่ชัดบ้าง แต่ยังคงน้ำเสียงที่มีเอกลักษณ์ของ Louis Kennedy¹¹⁴ ชาวชาวอเมริกัน ที่เคยเข้ามาพำนักในประเทศไทย (Spookylorre, 2017)

ผ่านมากกว่า 57 ปี เรื่องราวของผู้ใหญ่ลี้ก็ยังคงน่าสนใจ เพราะเหตุใด ทำไมต้องลั่นกลอง เว็บไซต์ Setthasat (เสด-ทะ-สาต, 2554) เสนอว่า พ.ศ. 2504 เป็นปีแรกที่ไทยประกาศใช้ “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ระยะที่ 1 (พ.ศ.2504-2506)” ผู้ใหญ่ลี้จึงเป็นคนกลางที่นำสารจากทางราชการ มาสื่อกับชาวบ้าน แต่ด้วยไม่คุ้นชินกับภาษา “สุกร” จึงกลายเป็น “หมาน้อยธรรมดา” สำหรับผู้ใหญ่ลี้ ตาสีหัวคลอน และชาวบ้านทั่วไป แผนพัฒนาฯ ระดับชาติ ดูห่างไกลจากเรื่องราวในชุมชน แต่หากเป็น “แผนพัฒนาระดับตำบล” ที่คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมจัดทำ การสื่อสารระหว่างผู้ตามกับผู้นำ ก็อาจเป็นไปได้โดยง่าย

แผนพัฒนาตำบลหรือแผนพัฒนาสามปี หมายถึง แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในช่วง 3 ปี เป็นการแปลง แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาไปสู่การปฏิบัติ มีการกำหนดรายละเอียดแผนงาน โครงการพัฒนาที่สัมพันธ์กับงบประมาณ ปรับปรุงเป็นประจำทุกปี และเกี่ยวข้อง

¹¹⁴ Thai Beat A Go-Go -[14]- Louise Kennedy – Poo Yai Lee: <https://youtu.be/ofrbj6bwTZs>

10 เรื่องรู้เขาก่อนเข้าชุมชน

**เครือข่าย
ทางสังคม**

กวีนธ เสถียร

หากตัดคำว่า “ทางสังคม” ออกไป คงเหลือไว้เฉพาะ “เครือข่าย” คำคำนี้ คงคุ้นหูกันดีในช่วงเวลาที่ประเทศไทยเข้าสู่ยุคประเทศไทย 4.0 ซึ่งเป็นโมเดลการพัฒนาประเทศไปสู่เป้าหมาย “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” ตามแนวคิด ศสช.¹²³ (พงศ์พิพัฒน์ บัญชานนท์, 2560) โดยฐานสำคัญคือ การพัฒนาเทคโนโลยีสื่อสารที่ทันสมัย 2G ต้องยกเลิกไป 3G ไม่พอใช้ สังคมไทยจึงมุ่งไปที่ 4G (เทคโนโลยี 4G, 2559) ขณะที่ญี่ปุ่นและเกาหลี เร่งพัฒนา 5G ให้ทันสมัยในกีฬาโอลิมปิก¹²⁴ (Alleven, 2017)

ในช่วงเทคโนโลยี 4G หากมองเฉพาะเครือข่ายโทรคมนาคม ความได้เปรียบในการเป็นผู้นำด้านเทคโนโลยีจะเกิดขึ้นเมื่อผู้ให้บริการเครือข่ายมือถือแต่ละค่าย (operator) มีช่องทางการติดต่อสื่อสารที่หลากหลาย “เครือข่าย” ในความหมายนี้ จึงหมายถึง จำนวนคลื่นความถี่ สถานีฐาน ศูนย์บริการ แต่หากคง “ทางสังคม” ไว้ และพิจารณาการศึกษาชุมชน “เครือข่าย” ควรจะตีความหมายอย่างไร

การเข้าใจความหมายของเครือข่ายทางสังคมอย่างง่าย ๆ ทำได้ผ่านการศึกษาเครือข่ายที่เป็นรูปธรรม ซึ่งในประเทศไทยมีเครือข่ายเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่เครือข่ายซึ่งเป็นที่รู้จักในกลุ่มผู้ทำงานด้านการพัฒนา ด้วยมีชื่อเสียง มีผลงานที่สร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนอย่างต่อเนื่องกว่า 20 ปี จนได้รับรางวัล “มีชัย วีระไวทยะ” สาขากการพัฒนาชนบทในปี 2550 และทุนสนับสนุนการดำเนินงานจากมูลนิธิต่างๆ คือ เครือข่ายอินแบ่ง (โพลีซันนิง, 2550)

“ภูพานคือชีวิต มวลมิตรคือพลัง ฟังตนเองคือความหวัง อินแบ่งยังเพื่อปวงชน” คือปรัชญาการทำงานของเครือข่ายนี้ โดยมีที่มาจากชาวบ้านบัวอำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร ราว 13 ราย ได้จัดตั้งกลุ่ม “กองทุนพันธุ์ไม้พื้นบ้าน” และเปลี่ยนเป็นเครือข่ายอินแบ่งในภายหลัง เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชนและหาทางอยู่รอดให้พ้นผ่าน 7 ข้อปัญหาคือ สารพิษ หนี้สิน การเจ็บไข้ การเอาโรคเอาเปรียบ ความไม่เพียงพอ กระแสการพัฒนา และเหว่ว่าจากความเหงา (สยามรัฐ, 2553)

¹²³ คณะรักษาความสงบแห่งชาติ

¹²⁴ เกาหลีใต้เป็นเจ้าภาพกีฬาโอลิมปิกฤดูหนาวปี 2018 และญี่ปุ่นเป็นเจ้าภาพกีฬาโอลิมปิกฤดูร้อนปี 2020